

Kritiikin arvoista journalismia?

Vesa Heikkinen

Heikki Heikkilä & Marjut Helminen (toim.): Journalismikritiikin vuosikirja 2002. Journalismin tutkimusyksikkö. Tiedotustutkimus 1/2002.

Yhdestoista syyskuuta ja ahdisteleva Ahde. Nämä kaksi teema vievät puolet viime vuoden journalismisatoa seulovasta Journalismikritiikin vuosikirjasta.

Vuosikirjan toimittajat Heikki Heikkilä ja Marjut Helminen miettivät alkusanoissa journalismikritiikin tarkoitusta. Heidän mielestään se ei ole viimeisen sanan sanominen, vaan "olennaisempaa on luoda keskustelua toimittajien, tutkijoiden ja muiden journalismista kiinnostuneiden ihmisten välille. Vuosikirja on lajissaan viides, ja tällä kertaa pyritään toimittajien mukaan aiempaa empiirisempään otteeseen. Kirjoittajakunnan sanotaan olevan tutkijapainotteinen.

Miten empiirinen ote näkyy? Mistä asioista halutaan herättää keskustelua? Mitkä journalistiset tuotteet arvioidaan journalismikritiikin arvoisiksi?

Se syyskuun päivää

Syyskuun yhdeksättöistä lähestytään vuosikirjassa useista näkökulmista: Miten journalistit onnistuivat? Millaisia tarinoita uutisoinnissa tuotettiin? Mitä yhdenmukaisuuden paine aiheutti? Jne.

Heikki Heikkilän, Pär Landorin ja työryhmän artikkelin alussa pohditaan, miten journalismia pitäisi arvioida: "Yksi tapa on lähteä liikkeelle tutuista peruskysymyksistä: kuinka nopeaa, kattavaa ja paikkansa pitävää viestimien raportointi tapahtumista oli?" Ovatko nämä todella journalismin arvioinnin peruskysymyksiä? Ovatko nopeus ja kattavuus tärkeimpiä kriteerejä, kun arvioidaan journalismin laatua? Oletetaanko, että on oikeasti olemassa jotakin sellaista, josta voidaan raportoida lopullisen "paikkansa pitävästi"?

Vaikka Heikkilän ym. lähtökohta antaakin aihetta hankaliin kysymyksiin, artikkeli on va-

laiseva. Ajatuksia herättää erityisesti puhe journalismin "automaattiohjauksesta". Nopeasti reagoiva toimittaja ei ehkä ehdi "arvioida syvällisesti jokaisen valintansa perusteita tai yksittäisiin sanoihin sisältyviä mahdollisia piilomerkityksiä". Mutta pitäisikö toimittajien koulutuksen lähteä juuri tästä: opitaan miettimään jokaisen valinnan tuottamia mahdollisia merkityksiä?

Mervi Pantti tarkastelee artikkelissaan tunteikkuutta ja eläytymistä sekä sitä, milloin tunteiden esittämisen taustalla ovat "ylevät", milloin "alhaiset" tarkoituserät. Pantti ei kuvaa tarkasti aineistoaan eikä menetelmiä, joilla päätelmiinsä pääsee. Enimmäkseen hän vain "analysoi". Tieteellisyyttä tekstiin tuo puhe suurista kertomuksista ja tunnekylläisestä retoriikasta. Pantti ei juuri erittele eikä avaa esimerkkiensä valintoja, vaan näyttää olettavan, että esimerkit sellaisinaan oikeuttavat joitakin tulkintoja.

Kiinnostavinta jutussa on pohdinta Hollywood-elokuvien ja lehtiotsikoiden suhteesta: "Elokuva olisi voitu kytkeä syyskuun 11. päivän tapahtumiin muutenkin kuin melodramaattiseksi mausteeksi ja käsittämättömän synonyymiksi. (...) Olisiko Hollywood-elokuviesta ollut mahdollista lukea (...) merkkejä sellaisesta ilmapiiristä, josta terrori-iskut versovat?"

Marko Ampujan jutussa tartutaan siihen, miten uutisoinnissa osin melko tarkoituksenmukaisesti sekoitettiin ymmärtämisen ja hyväksymisen kaltaisia peruskategorioita. Terrori-iskuja ymmärtämään pyrkineet saivat hänen mukaansa varoa puheitaan, "jotteivät tulleet leimatuksi terroristien tukijoiksi". Ampuja kirjoittaa haastavasti yhdenmukaisuuden paineesta. Keskusteluun kutsuvan tekstin tehoa heikentää se, että Ampuja ei esittele menetelmänsä, vaan nimeää sen vain kirjoitusten "erittelyksi".

Tuomo Mörä puolestaan selvittelee verkko-huhua, jonka mukaan uutisfilmi iskua juhlineista palestiinalaisista olisi ollut huijaus. Mörä arvioi, että tärkein syy huhun leviämiseen on se, että tiedon toivotaan pitävän paikkansa. Uutisfilmi oli ilmeisesti aito ja huhu perätön,

mutta Mörä ei antaudu pohtimaan paljonkaan sitä, kenen totuutta alkuperäisessä uutispätkässä tulee välitetyksi ja miksi. Häntä kiinnostavat tällä kertaa enemmän "uutiset" uutisesta kuin itse uutinen.

Terhi Pietikäinen ja Janne Seppänen osoittavat artikkelissaan, miten kuvat ohjaavat tulkintoja eivätkä vain kuvita kirjoitusta. Pietikäisen ja Seppäsen metodi on lukiolaisten tekemien analyysien "pohtiminen". Keskeisenä ja odotuksenmukaisena tuloksena kirjoittajat esittävät, että lukiolaisten rakentama tarina "vastaa vahvasti median esittämää tarinaa". Tätäkin päätelmiltään kiinnostavaa artikkelia vaivaa se, että itse analyysia ei tekstissä esitellä. Näkyviin pääsevät lähinnä johtopäätökset.

Vuosikirjan Syyskuun 11. päivä -osiossa viimeisen sanan saa Aamulehden päätoimittaja Matti Apunen. Apunen on ärhäkkäästi puolustuskannalla, vieläpä kaikkitietävään ja opettavaiseen sävyyn: "Vaikeassa tilanteessa ihmisten on annettava tilaa tunteille ja unohdettava omat pelot ja katkeruus. Kelpo ohjeita myös journalistille ja tutkijalle."

Apunen ei ole varma, onko uutisoinnin analyysi "ollut kaikilta osin vaivan arvoista". Apusen mukaan ensimmäisten hetkien uutisointiin sisältyi "suhteellisen vähän yksisilmäisyyttä, erittäin vähän täydellisiä ankoja ja tuskin lainkaan etnisää tai uskonnollisia enakkoluuloja". Apunen ei usko, että tiedotusvälineissä olisi tietoisesti paisuteltu "katastrofin mittasuhteita" myynninedistämistarkoituksessa.

Apusta huolestuttaa se, että Yhdysvaltain poliittisesta järjestelmästä kirjoitetaan "myös täydellistä palturia". Hän toteaa, että "journalismikritiikkiin pitäisi kuulua olennaisesti myös silkan asiantuntemattomuuden paljastaminen, ei pelkkä ideologisten rutiinien hahmotus". Apunen nojaa oletukseen, jonka mukaan asiantuntemattomuuden paljastaminen ei nyt kuulu journalismikritiikkiin kovin olennaisesti ja journalismikritiikki on "pelkkää" ideologisten rutiinien hahmotusta. Hän ei ilmeisesti ole vakuuttunut siitä, että nämä ideologiset rutiinit ohjaavat niin journalisteja kuin kriitikkojakin, asiantuntemustakin.

Apunen ei ole pahoillaan siitä, että "terroriskujen sankarit saivat palstatilaa". Tässä olisi itsekritiikin paikka: Onko tarpeen etsiä kaikesta sankaruutta? Ketä näissä tapahtumissa tai niistä kertovissa tarinoissa voi pitää sankarina? Peiliin katsovaa ihmistä?

Ahdisteleva Ahde

Vuosikirjassa saa runsaasti tilaa myös "Tapaus Ahde". Tapaukseksi nimeäminen on omiaan tuottamaan prosessista teknistä elävistä ihmisistä etäännyttävää merkitystä. Kirjan toimittajien olisi ehkä pitänyt miettiä nimeämistä toisenkin kerran eikä tyytyä toistamaan joukkotiedotuksessa vakiintuneita valintoja.

Ahde-kirjoittelun ruotimisen aloittaa Liina Puustinen, joka on tarkastellut 25 lehden pääkirjoituksia sekä päätoimittajien ja artikkelitoimittajien kolumneja. Metodina on "lähiluku". Puustinen pitää mielenkiintoisena sitä, että "journalismin oma leiri rakoilee". Ensin keskiikäiset päätoimittajat vähättelivät nuorempien toimittajien esittämää kritiikkiä. Sitten lehdistö ryhtyi syyttämään "mediaa" tuomioistuimena toimimisesta. Kun Ahde erotettiin, "media" lopuksi kiitteli itseään. Kiinnostava on Puustisen havainto, jonka mukaan "Ahteen puolustelu ei (...) ollut pääkirjoituksissa suoraa, vaan se tapahtui leimaamalla Ahdetta syyttävät tahot epäpäteviksi". En epäile Puustisen johtopäätöksiä, mutta analyysi olisi vakuuttavampi, jos hän yksityiskohtaisesti erittelisi tutkimiansa tekstien valintoja ja pohtisi myös niitä keinoja, joilla Ahdetta puolustavia merkityksiä tuotetaan.

Täsmällisempää valintojen erittelyä on artikkelissa, jossa Anna Mäkelä pohtii Pirkko K. Koskisen raportin merkityksiä. Koskinenhan kutsui raportissaan Ahteen harjoittamaa sukupuolista ahdistelua "lieväksi, pikemminkin käpälöinniksi". Mäkelän mainion jutun kiinnostavinta antia ovat lainaukset Koskisen puheista. Tekstianalyysin lisäksi Mäkelä nojaa haastatteluihin, ja nämä kaksi tukevat toisiaan: Mitä tekstistä käy ilmi? Mitä asianosaisten puheista?

Haastattelussa Koskinen kertoo, että "linjapäätökseni oli kirjoittaa mahdollisimman viileästi" ja ihmettelee, "mitä olisi hyödytty, jos olisin selostanut yksityiskohdittain". Koskinen perustelee yksityiskohtien poisjättämistä juridiikalla ja halulla välttää mässäilyä: "En halunnut kirjoittaa pornoa."

Mitä tästä olisi ajateltava? Koskisen haastatteleminen naisten tarinoissa siis oli jotain selkeää, jota Koskinen pitää "pornona"? Vai mitä Koskinen mahtaa tarkoittaa, jonkinlaista julkisuuspornoako? Miten "porno" ja "lievä ahdistelu" mahtuvat samaan lauseeseen tai raporttiin? Eivät ilmeisesti mahdukaan: Onko siis ajateltava, että Koskinen tietoisesti kaunisteli Ahteen tekoja ja manipuloi aineistoaan,

naisten haastatteluja? Hänhän kai halusi tehdä sisällöltään yhtenäisen, vakuuttavan tekstin. Pitäisikö asiaan vielä palata? Olisiko tässä ns. tutkivalla journalismilla vielä tekemistä? Mielenkiintoinen on sekin Koskisen vihjaus, että hänen haastattelemansa naiset saattavat muistaa väärin. Jos ihmistä ahdistellaan pitkään ja systemaattisesti, sitä tuskin unohtaa.

Mäkelän tekstin perusteella ei ole ihme, että monet journalistit tekivät Ahteesta marttyyrin ja naisista valehtelijoita. Osa ehkä luotti Koskisen raporttiin liiaksi, tai heille ei muuten annettu enää tilaisuutta selvittää syviä ja palata tapahtumien alkulähteille. Useimpien lehtien linjanahan oli puolustaa Ahdetta ja vähätellä tapahtunutta sekä ohittaa naisten kertomukset: "Useissa jutuissa Ahde esitettiin eleganttina hurmurina, mikä oli kaukana alushousuisillaan ja erektiössä naisia jahtaavasta toimitusjohtajasta, jona todistajat hänet Helsingin Sanomien jutussa esittivät."

Hannele Varsa kiinnittää kirjoituksessaan huomiota Veikkauksessa tehtyihin virheisiin: "Jos Veikkauksessa olisi toimittu siten, kuin toivoisi jokaisessa työpaikassa toimittavan silloin, kun sukupuolista häirintää ja ahdistelua sanotaan ilmenneen, emme tässä kirjoittaisi tapaus Ahteesta." Varsa sanoo painavassa puheenvuorossaan, että sukupuolisessa ahdistelussa on kyse vallasta, prosessista ja "ilmiön katoamisesta": Seksuaalisuus on häirinnässä vallankäytön väline. Tapahtumat etenevät vaiheittain. Tapahtumilla ei yleensä ole silminnäköisiä eikä kuulijoita.

Nelosen uutisten päätoimittaja Eero Hyvönen kuvaa artikkelissaan prosessia, jossa Palaneen käry -ohjelmassa päädyttiin kertomaan Ahteen nimi. Hyvösen tekstin perusteella Nelosen väkeä painostettiin jättämään nimi julkaisematta. Paljastava on huomio, jonka mukaan "Matti Ahde ei tätä kirjoitettaessa ole nostanut oikeusjuttua Veikkausta, Nykästä, Tarinataloa tai Nelosta vastaan, vaikka on vakuuttanut olevansa vainon ja väärinkäsitysten uhri".

Palaneen käryn toimittaja Simo Sipola puolestaan laajentaa keskustelua Ahteesta (itse)sensuuriin. Sipolan lopputulema on puhdasotaisuudessaankin vakuuttava: "Tiedotusvälineet ja toimittajat eivät täytyä kunnolla yhtä perustehtävistään, joka on kertoa olennaista ja totuudenmukaista tietoa yleisölle." Epäkohtiin ei haluta tarttua, vaan tavoitteena on "positiivisuusiilmapiiri".

Ahde-osion lopuksi Yleisradion tv-uutisten toimittaja Harri Palmolahti todistelee, että "to-

tuus Ahteen syyllisyydestä oli samalla tavalla epäselvää ja ristiriitaista kuin totuus arkielämässäkään on". Hyvänä Palmolahti pitää sitä, että "journalismin – ja varsinkin syyllistävän journalismin – monoliittinen tulkintarintama murtui edes hetkeksi". Palmolahden mukaan Ahde tuskin pääsi liian helpolla. Hän arvioi, että tästä eteenpäin Ahde muistetaan miehenä, joka sai potkut, koska ahdisteli naisia. Tätä arvioita ei voi pitää kovin kriittisenä: oikeasti Ahde saatetaan muistaa myös miehenä, jota kohdeltiin kaltoin ja jonka kunnia pitää palauttaa. Tätä mielikuvaa ainakin nyt ollaan kovasti pönkittämässä monin myönteisin jutuin.

Uutislehmiä

Syyskuun yhdennentoista ja Ahteen lisäksi vuosikirjassa pureudutaan muutamaan muuhun julkisuudessa usein käsiteltyyn aiheeseen, kuten dopingiin ja geeniteknologiaan. Erityisen huomionarvoinen on Esa Väliiverroksen artikkeli siirtogeneisistä Huomen-naudasta ja siitä, miten tiedettä kaupataan tiedotusvälineissä. Väliiverroksen sujuvan ajattelun seuraamista häiritsee hieman se, että hän näyttää ottavan monia asioita annettuina ja yleistää. Hän mm. sanoo, että "journalismin näkökulmasta tieteen tulokset sinällään ovat harvoin uutisen arvoisia" ja "media usein lähinnä toistaa ja kierrättää muiden tuottamia lausuntoja". Minkä journalismin tai tieteen? Mikä on uutisoinnin arvoista? Mikä media?

Journalismikritiikissä tartutaan vuosikirjan perusteella enimmäkseen odotuksenmukaisiin aiheisiin, ns. koviin juttuihin. Vaihteeksi olisi mukava lukea myös sellaista journalismikritiikkiä, jossa pureuduttaisiin tavanomaisimpaan. Millaisia analyyseja irtoaisi esimerkiksi sellaisista pikku-uutisista, joilla tilkitään isompien juttujen välejä? Mitä tapahtuisi, jos kriitikot valitsisivat aineistonsa sattumanvaraisesti juttuvirrasta ja avaisivat niitä esimerkiksi lingvistisen tekstintutkimuksen näkökulmasta, purkaisivat yksityiskohtaisesti kaikenlaisia valintoja: puheenaiheiden, uuden ja tutun informaation, lauserakenteiden, sananvalintojen jne.

Tässä muodossaan journalismikritiikki on useammin journalististen tuotosten referointia ja kommentointia kuin analyttistä tutkimista ja selviöiden kyseenalaistamista. Journalismikritiikki vaikuttaa usein journalismilta.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja erikoistutkija Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa.